

EL CONTACTE ENTRE EL CATALÀ I LES ESCRITURES DOCUMENTALS CASTELLANES EN UN DOCUMENT MURCIÀ DEL 1298

L'objecte d'aquest treball és exposar la cohabitació que existia entre el català i les escriptures diplomàtiques de faisó castellana, durant l'època en què el reialme de Múrcia romangué sencer sota la sobirania de la confederació catalano-aragonesa (1296-1305). És per això que hem utilitzat un document expedit pel consell de la universitat de Múrcia el 1298, dos anys després de la conquesta catalana, per altra banda bastant significatiu, ja que recull la petició del consell murcià perquè sigui traslladada la seu episcopal de Cartagena a Múrcia.

Com és ben conegut, Jaume I esclafà la revolta mudèjar del regne de Múrcia i conquerí tot el territori entre els mesos finals del 1265 i inicials del 1266, per a després lliurar-lo al seu gendre, el rei castellà Alfons X; però, abans el repoblà de catalans. Per aquesta raó, la reivindicació del reialme murcià restaria sempre present en la voluntat dels successors del rei Conqueridor. El tractat d'Almirra (1244) havia suposat la fi de l'expansió catalana vers el sud, la qual cosa limitava les possibilitats de la confederació catalano-aragonesa de crear un gran estat que abracés tota la façana oriental de la Península Ibèrica. Així doncs, quan la situació política a Castella ho permeté, com esdevingué amb el plet dels infants de la Cerda i l'adveniment del fill de Sanç IV, l'encara nen Ferran IV l'Emplaçat, Jaume II aprofitarà l'avinentesa per fer realitat aquesta tradicional aspiració del casal de Barcelona, annexionar Múrcia a la Corona d'Aragó.

Jaume II prengué militarment les terres murcianes amb relativa facilitat, llevat de l'assalt al castell d'Alacant i el perllongat setge

d'Elx, vila que pertanyia a l'orgullós i poderós En Joan Manuel, descendent per línia directa masculina de Ferran III i nebot d'Alfons X. Oriola i Múrcia s'hi reteren pràcticament sense cap resistència. Aquest desenvolupament dels esdeveniments, cal atribuir-lo, com ben bé assenyala la historiografia catalana i més concretament, un dels millors coneixedors del regnat de Jaume II, J. E. Martínez Ferrando,¹ al crescut nombre de catalans i aragonesos existent a les terres del reialme de Múrcia des dels temps de Jaume I, malgrat les opinions dels medievals de tall castellanista, com J. M. Del Estal, que amb un pretès zel positivista, creuen que hi hagué una important resistència castellana,² criteri aquest que al nostre parer, no es pot mantenir després d'un examen acurat dels registres documentals. Les úniques places que continuaren en poder dels castellans foren Alcalà, Lorca i Mula, o sia, una franja de terreny entre el territori conquerit i el reialme *nasri* de Granada, que més aviat responia a una acció d'habilitat del monarca català, per a no fitar directament amb els granadins i així evitar els possibles frecs amb els súbdits de Muhammad II. Tanmateix, aquestes viles serien conquerides en una segona expedició militar iniciada per l'octubre del 1304. No obstant això, el nostre comte-rei degué enllestir la primera expedició a Múrcia a la primeria d'agost del 1296, car en aquests dies ja era a València.

Pel que respecta a la ciutat de Múrcia, aquesta fou lliurada al monarca català el 19 de maig del 1296, i al mes següent ja era amo de l'Alcàsser Kibir, fortalesa situada dins del clos urbà, que havia ofert una petita resistència. Un cop presa la ciutat de Múrcia, Jaume II s'ocupà de l'organització administrativa de la ciutat: confirmà els càrrecs del consell, ja que aquest no li oposà resistència, i donà un termini de 30 dies a partir de la data d'entrada a la ciutat, perquè els membres del consell l'acceptessin com a sobirà del reialme murcià, com així es féu.

1. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, S. SOBREQÜÉS i E. BAGUÉ, *Els descendents de Pere el Gran* (Barcelona, 1980), pàg. 92.

2. J. M. DEL ESTAL, *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305). Corpus documental I/1* (Alacant, 1985), pàgs. 3-10.

A partir d'aquest moment, doncs, es produí una completa substitució del castellà pel català a l'administració, però, els cinquanta-tres anys de dominació política de Castella sobre la capital murciana deixarien la seva empremta entre els escrivans i notaris murcians, que ara escriuri en català, llengua que era en general la de llurs pares, a més d'ésser la majoritària del poble murcià durant la centúria del XIII. Tanmateix, i com és de suposar, tota la documentació durant el període de dominació castellana fou en castellà i emprant l'escriptura pròpia de la cancelleria reial castellana. Fins i tot, hem d'admetre l'existència d'escrivans castellans, que ben bé podrien conèixer el català pel contacte amb els seus conciudadans, i que s'adaptarien a la nova situació, però sense oblidar els seus costums gràfics.

Com a resultat de tot plegat, els documents que emanen de les autoritats murcianes s'adreçaran al comte-rei en català, però, mantenint les grafies castellanques, la qual cosa és producte de l'existència de dos esquemes lingüístics en contacte a la ciutat de Múrcia en la darrereria del XIII, situació aquesta reforçada pel fet que hom no deixaria pas d'utilitzar el castellà.

Hem de creure, doncs, com també admet B. Montoya,³ que durant el període de dominació catalana de Múrcia s'encetà un procés de substitució del castellà pel català; emperò, aquest procés s'invertiria després de la Sentència Arbitral de Torrelles (1304) i l'Acord d'Elx (1305), que lliurarien Múrcia a la sobirania castellana.

El document que presentem, trobem que és un bon testimoni de tot allò que hem dit, més encara, quan està datat el 1298, dos anys després de la presa de Múrcia per l'exèrcit català del rei Jaume II. A continuació reproduïrem l'original, acompanyat d'uns alfabet on hom podrà comparar la lletra utilitzada amb la resta de lletres castellanques i catalano-aragoneses; i tot seguit, farem la regesta, la transcripció i el comentari paleogràfic que ens permet arribar a les conclusions amunt exposades.

Resulta evident, després de comparar el text amb les làmines que contenen els alfabet gòtics, que el text està escrit en lletra d'«albalas»,

3. B. MONTOYA ABAD, *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna* (Alacant, 1986), pàg. 179.

denominació que rep la gòtica castellana cursiva des que el paleògraf setcentista Terreros així l'anomenés per error, ja que l'«albalà» com a document cancelleresc sorgeix en el regnat de Pere I de Castella (1350-1369); així doncs, resulta bastant paradoxal que un segle abans d'aparèixer aquest tipus de document, ja s'escrigués amb la cal·ligrafia homònima. A Castella, coneixem tres tipus d'escriptura gòtica documental: lletra de privilegis, lletra d'«albalas» i lletra pre-cortesana. A continuació anirem exposant les característiques del tipus de lletra d'«albalas» que estan relacionades amb el text que estem analitzant.

En primer lloc, cal dir que de ben antuvi la lletra de privilegis i la d'«albalas» parteixen d'una mateixa soca comuna, i es diferencien amb el pas del temps pel major o menor grau de cursivitat. Els seus trets característics i que trobem en el text són els que tot seguit exposem:

— Dins d'un mateix mot les lletres s'hi uneixen.

— Podem observar un significatiu contrast entre el petit cos de les lletres i llurs astes, molt desenvolupades. Durant el segle XIII el cos de les lletres era estret, mentre que en el XIV ample.

— Hom pot observar també, la tendència dels traços caiguts a pujar per l'esquerra cercant la caixa d'escriptura; vegeu per exemple a la primera línia la «s» de *senyor*, o seguidament la «j» de *Jacme*. També podem observar en aquestes paraules, com la part inferior d'aquestes lletres tendeix a fer un angle agut, tret significatiu d'aquest tipus de lletra en el segle XIII. Igual tendència, amb formes més arrodonides però, podem advertir a les tiges superiors, com es pot comprovar en la mateixa «s» de *senyor*.

— Aquesta tècnica ateny el seu màxim desenvolupament en les lletres «f» i «s» alta, que, en duplicar les traces, arriben a semblar dues efes o dues esses, quan en realitat només n'hi ha una. En el segle XIII, aquestes lletres s'escriuen amb una caiguda prolongada, d'on surt una línia gairebé paral·lela que pot arribar a la part superior del traç de la lletra; tot això fet sense que s'aixequi la ploma del suport. Podem observar aquestes característiques en la línia segona, la primera paraula (que és continuació de la darrera de la línia anterior), *ganfanoner*, per al cas de la «f»; i quant a la «s», en la mateixa paraula *senyor*, o també, en la paraula *consell*, en la línia segona. També, apareix d'aquesta ma-

nera quan té valor de dues esses, la qual cosa pot portar a certa confusió, però que es pot solucionar fàcilment per la mateixa estructura del mot, com per exemple en *missions*, a la cinquena línia.

— Entre les lletres més característiques podem citar la «d» uncial (d'*Aragó*, línia primera), amb la volta de la seva asta que s'uneix a la lletra següent; la «g», el cap de la qual es divideix en dues parts: una en forma de «u» i una segona que és un traç que clou la lletra per la part superior, i alhora, la uneix a la següent o a l'anterior (vegeu *Egleia*, línia segona); la «r», en aquest text arriba a formar una forma bastant curiosa (com en *raons*, línia desena), a més de mostrar també la seva forma habitual; la «s», que al final de paraula adopta la forma de doble corba (*Mallorques*, línia primera); la «t», que pot confondre's amb la «c» (*capítol*, línia vuitena); la «v», que s'usa preferentment al començament de paraula, encara que no sempre (*València*, línia primera); la «u», que al centre del mot o bé al principi pot tenir valor de «u» o de «v» (vegeu la segona línia, *universitat* amb «v» al començament i *vostra* amb «u»).

Per últim, caldria indicar que l'element més característic que ens permet de seguida distingir la lletra d'«albalaes», és la particular forma de duplicació de les tiges de les lletres «f» i «s».

Per a la transcripció del text hem seguit les normes existents, reconegudes internacionalment;⁴ tanmateix, considerem d'interès realitzar les següents puntualitzacions:

- 1/ Les paraules les hem reconstruïdes respectant llur context.
- 2/ Les majúscules i les minúscules han estat emprades segons les normes ortogràfiques actuals.
- 3/ Igualment, els signes de puntuació s'han aplicat seguint els criteris actuals.

4. COMISIÓN INTERNACIONAL DE DIPLOMÁTICA, *Normes internationales pour l'édition des documents médiévaux*, «Folia Cesaraugustana», 1 (Saragossa, 1983), pàgs. 13-168; i CONSEJO SUPERIOR DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS (CSIC), *Normas de transcripción y edición de textos y documentos* (Madrid, 1944).

- 4/ Respecte en tot moment de l'ortografia del text.
- 5/ Regularització de l'ús de la «i» i la «j» segons el seu valor fonètic.
- 6/ Regularització de l'ús de la «u» i la «v».
- 7/ Entre parèntesis hem escrit el mot «trecat» quan el suport d'escriptura presenta deteriorament.
- 8/ Ús de l'apòstrof en les contraccions directes.
- 9/ S'ha respectat l'ús al text de «c», «ç» i «s».
- 10/ Resolem les abreviatures, que transcrivim en cursiva.

JOSEP-DAVID GARRIDO I VALLS

REGESTA

1298, agost, 8. Múrcia.

Carta per la qual el consell de la universitat de Múrcia, demana a Jaume II el trasllat de la seu episcopal de Cartagena a Múrcia.

A.C.A. Reial Cancelleria, cartes reials.

Al molt alt e poderós senyor En Jacme, per la gràcia de Déu Rey d'Aragó, de Mallorques, de València, de Múrcia et Comte de Barcelona, gan/fanoner, almirall et capità general de la Sancta Egleia de Roma. Nós, lo consell a la universitat de la vostra Çiutat de Múrcia, be-/³sam vostres mans et vostres peus, e-ns comanam en la vostra gràcia com a senyor natural de qui avem et esperam molt de bé et molta de merçè. Senyor, fem-vos saber que el capítol, molt de temps avien treballat et feytes grans/ messions que Múrcia fos Çiutat; car en Cartagènia no poden estar segurament per raon dels moros, et axí veÿen que/⁶ era gran millorament lur et de egleia et bé et profit de tota la terra. Per açò a acabar, trameseren-y lo degà et puxes/ l'artiaqua de Lorca qui ab ajuda vostra senyor, lo feyt avia aportat en bon estament, segons que sabets en axí que era atorgat/ en favor vostra. Et quant senyor viren lo bisbe et alguns del capítol que la

terra era de *vostra* senyoria, ço que fa ordenament de/⁹ Déu, revocaren l'artiaça de Lorca procurador del feyt. Contrastant, emperò, l'artiaça En Sancho de Laçano, natural d'Aragó/ et tot *vostre*. Perquè senyor, *per* moltes raons *que* pus complidament vos dirà frare Pere de Peralada, serà gran onor et gran/ bé *vostre* et *nostre* et de tota la terra, encara del bisbe et del capítol de la egleia, *que* en Múrgia sia la seu *per* unió o *per*/¹² altra manera, segons *que* al Pare Sant Papa et a vós *serà* vist. On senyor, pregam et suplicam a la *vostra* Real Magestat,/ *que* vós prengats lo feyt en guisa *que* Múrgia sia Çiutat, et *perquè* en lo temps passat moltes vegades avem contès/ ab lo bisbe *perçebén que per* lo despagement *que* ell a de nós, matèria de contençon podria n'aver e ésser enfre nós et ell,/ ¹⁵ pregam et suplicam a la *vostra* bondat *que* vós façats ab lo Papa *que* ell nos do lo bisbe de Tortosa *per* oïdor et *conservador*,/ al qual pugam recórrer si lo bisbe o son llochtinent nos agreuj... (*trencat*) al ordenament de la egleia *quan* fa mester a bé de vós et de nós, et del estament *nostre* et de la terra. Frare Pere de part de nós, vos dirà de paraula pus a-/¹⁸cabadament *que* nós no us podríem escriure.

Encara senyor, vos fem saber *que* una canongia *que* vaga, et En Bonamic,/ és *vostre* natural et hom provat molt de temps enfre nós, de bon seyn et de bons abtes, et molt *prohom* et digne/ d'ésser onrrat en la egleia. Requerim, senyor, et pregam, *que* vos denyets pregar lo Papa *que* l faça canonge de *qui* no pot /²¹ dir negú *que* no y sia suficient. Recomanam-nos, senyor, a la *vostra* Real Magestat de *qui* *esperam* bé et mercè.

Dada en Múrgia, VIII dies de agost, en l'ayn del *Nostre* Senyor mille et CCXC et huyt.

LLETRA DOCUMENTAL GÒTICA CATALANO-ARAGONESA

2 2 2 2 2 2
 6 6 6 6
 r r r
 8 8 8
 o o
 f f f f
 g g g g g
 h h h h
 i i j j
 k k
 l l l
 m m n
 n n n
 o
 p p p p
 q q r r r r r r r
 s s s s
 t t
 u u u
 v v v
 x x x x
 y y y
 z z z z